

Ճ Ա Ռ

ԱՍԱՑԵԱԼ ԻՌՈՒՍ ԼԵՁՈՒ

ՅԱՒՈՒՐ ԲԱՅՄԱՆ ԽԱԼԻՊԵԱՆ ՆՈՐԱԿԱՌՈՅՑ ՈՒՍՈՒՄՆԱՐԱՆԻՆ

Ի Թ Է Ո Ղ Ո Ս Ի Ա .

« Խալիպեան ուսումնարանը կամենէ այսօրուանէ իւր սեպհական բնակարանը, այս ընդարձակ բնակարանը՝ զոր կանգնեց նորա բարերարը: Այս տեղ, այս պատերուս մէջ պիտի կրթէ եւ լուսաւորէ նա Հայկազեան մանկտին, եւ այս տեղէն՝ աւարտելով նաեւ այս տարուան ուսման ընթացքը՝ պիտի արձակէ առաջին անգամ իւր սաները իրենց կենաց ասպարէզը: Այսու եղանակաւ անմուռանալի պիտի մնայ մեր շէնքին պատմութեանը մէջ եւ այս օրը, եւ իւր հաստատուելուն հինգերորդ տարին, եւ մանաւանդ անոր համար որ այսօր հիւսիսային կողմը՝ այսինքն՝ նովկորոտ քաղաքը՝ որ Ռուսիոյ խանձարուքն է, կտօնուի մեծաւ հանգիսիւ Ռուսաստանի հազարամեակը, Ռուսաստանի՝ որ վեհանձնական հիւրընկալութեամբ ապաստանարան եղաւ այս ազգային ուսումնարանիս: Ըստ գեղեցիկ եւ վաղեմի սովորութեան Քրիստոնեայ ժողովրդոց, որ է ամենայն ըսկզբնաւորութիւն աղօթիւք կատարել, այսօր օրհնեցինք եւ մեք եւ նուիրագործեցինք եկեղեցական արարողութեամբ ուսումնարանին փոխադրութիւնը յայս նոր շինուած, եւ ուրախութեամբ կշնորհաւորեմք ձեզ, Մեծարոյ Տեարք, այս մեր նաւակատեաց տօնախմբութիւնը: Տարակոյս չկայ որ ձեր ուսումնասիրական զգացողութեանը պէտք է շնորհակալ լինիմք մեք՝ որ այսօր հաճեցայք պատիւ ընել այս մեր տօնախմբութեան ձեր ներկայ գանուելովը, եւ մեք զձեզ կընդունիմք ոչ թէ իբրեւ հասարակ եւ անտարբեր հիւրեր, այլ կամիմք համառօտ հաշիւ մի տալ ձեզ խալիպեան ուսումնարանիս անցեալ չորս տարուան միջոցին եղածներուն,

եւ քանի մի խօսք ասել սորա գործողութեանց եղանակին եւ այժմեան գրութեանը վրայ:

« Թէոգոսիոյ մէջ Հայոց համար յատուկ ուսումնարան շինելու գլխաւոր նպատակը՝ զոր ունեցաւ թէ մեր լուսաւորեալ Տէրութիւնը, որ ուսումնարանիս շատ մը առանձին իրաւունքներ շնորհեց, եւ թէ նոյն իսկ հիմնադիրները, այս էր որ կարելի լինի հայկազեան մանկտոյն՝ առանց խտրութիւն լինելոյ նոցա ծննդեան՝ տեղւոյն եւ ծագմանը՝ հիմնաւոր կրօնական եւ բարոյական կըրթութիւն եւ միանգամայն այժմու ժամանակիս հոգւոյն եւ պիտոյիցը համեմատ ուսում առնուլ: Այս վախճանաւ՝ Կայսերական բարեհաճութեամբ ուսումնարանիս համար գրուած կանոններովը սահմանեալ է որ ուսումնարանիս մէջ սովորեցուին այն գիտութիւններն ու լեզուները, որ կլմնագիտ ըսուած վարժարանաց ուսմանցը չափէն պակաս չեն, եւ կամ վաճառականութեան ետեւէ եղողներուն հարկաւոր են, ուստի եւ ըսուած է թէ դասախօսութիւնները պիտի լինին գլխաւորապէս հայերէն լեզուով, եւ ըստ մասին ռուսերէն եւ գաղղիարէն: Յայտնապէս կերելի ասկից, որ ուսումնարանիս էական նըպատակն է՝ տալ սորա աշակերտացը այնպիսի կրթութիւն մը որ յարմար գայ ժողովրդոց այժմեան կարօտութիւնները լեցընելու, եւ միանգամայն հաստատուած լինի այն ազգին եւ այն եկեղեցւոյն սկզբանցը վրայ՝ յորմէ ունին մանկունք իրենց ծագումը: Յայտնի բան է թէ ինչպէս ամուր կապուած են Հայերը իրենց հայրենի եկեղեցւոյն եւ լեզուին, ու նոյնացուցած են իրենց ազգութիւնը իրենց դաւանանքին հետ: Հայերը

ըստ օրինակի այլոց արեւելեան Քրիստոնէից, ըստ օրինակի Սլաւեանց եւ Յունաց, զրկուած լինելով իսկական հայրենեաց, ջերմ սիրով յարեալ են հոգեւոր հայրենեաց, այսինքն իրենց եկեղեցւոյն, որ իւր հովանաւորութեանը ներքեւ առած է թէ ազգային լեզուն եւ թէ ուսումը:

«Այսպիսի եղանակաւ հարկ էր որ Խալիպեան ուսումնարանը լինէր կառարեալ ազգային ուսումնարան հայոց, որոյ նմանը չունէին դեռ եւրոպայի մէջ (իհարկէ բաց իլազարեան ձեմարանէն Արեւելեան լեզուաց իՄսքըուա, որ բարձրագոյն ուսումնարանաց կարգէն է). եւս առաւել Տաճկաստանի մէջ, ուր Հայերը ուրիշ ամէն տեղերէ աւելի շատ են, եւ ուր տակաւին Հայոց ուսումնարանները անկատար վիճակի մէջ կգտնուին, որով եւ կտեսնուի յայանապէս ոչ միայն Ռուսաստանի Հարաւային կողմը այսպիսի ուսումնարան մը բացուելուն նպատակը, այլ եւ անհրաժեշտ հարկաւորութիւնը:

«Խալիպեան ուսումնարանիս հաստատուելուն համար Կայսերական բարեհաճութիւնը երեւնալուն պէս, իսկոյն հոգ տարուեցաւ նորա բացուելուն: Ուսումնարանի յարմար քարաշէն բնակարան մը գտնուեցաւ, գասարանները ամէն պիտանի բաներով պատրաստուեցան, ուսուցիչներ հրաւիրուեցան, եւ 1838 թուին Հոկտեմբեր ամսոյն մէջ ուսումնարանը հանդիսիւ բացուեցաւ եւ սկսաւ իւր գործողութիւնը:

«Խալիպեան ուսումնարանին բացման հըռչակը փութով տարածուեցաւ ամէն տեղ՝ ուր որ Հայք կգտնուին: Ինչպէս Ռուսիոյ Հայերը, նոյնպէս եւ Արեւելեան Հայք այս ուսումնարանիս բացման լուրը մեծ ուրախութեամբ եւ շնորհակալութեամբ ընդունեցան. հեռաւոր տեղերէ ամենայն սիրով եւ վստահութեամբ յուզարկեցին իրենց զաւակները, եւ նոցա կրթութիւնն ու լուսաւորութիւնը յանձնեցին այս ուսումնարանիս, որ բացուեցաւ միայն 30 աշակերտով, եւ իվերջ նայն

իսկ առաջին տարւոյն 90 աշակերտէն աւելի ունեցաւ յեւրոպական եւ ասիական Տաճկաստանէն, յիշխանութեանց Մոլտաւիոյ եւ Վալաքիոյ, ինովկասէ եւ յԱնդրկովկասեան գաւառաց, եւ յամենայն տեղեաց նոր Ռուսիոյ եւ Պետարապիոյ:

«Բայց այսքան յառաջագիմութիւնը ինչ բանով եղաւ, Իրաւ է որ մեր բարեգործ եւ լուսաւորեալ Տէրութիւնը ըրաւ իւր կողմանէ, ինչ որ կարելի էր ընել յօգուտ ուսումնարանին. շնորհեց ուսումնարանիս առանձին իրաւունքներ եւ արտօնութիւններ. տուաւ ուսումնարանիս հիմնադրին՝ Գերապատիւ Գաբրիէլ Վարդապետին Այվաղեանց՝ իրաւունք, իբրեւ Առաջնորդի վիճակիս, իգործ գնել ուսումնարանիս շինութեան եւ պահպանութեան համար վիճակիս եկեղեցական գումարաց գրամագլխոյն եւ եկամտից մէկ մասը: Ուսումնարանին գործունէութենէն յուսալով մեծամեծ բարեաց, հեռու պահեց ասկից ամէն տեսակ օտարօտի գործակցութիւն անոր ուսումնական եւ ներքին կառավարութեանը կողմանէ: Մէկդիէն ալ ուսումնարանին վեհանձն բարերարը, որոյ անունովը կկոչուի, Յ. Պ. Խալիպեանց, մտածեց որ առանձին շինուածք մը կանգնէ ուսումնարանիս համար, հանդերձ առանձին եկեղեցեաւ, ընդարձակ գետին մը գնեց՝ որոյ վրայ շինուեցաւ ուսումնարանս, եւ ձեռք զարկաւ զայն կանգնելու:

«Խալիպեան իշխանաւորը լսելով 1838 թվականին՝ թէ Գերապատիւ Գաբրիէլ Վարդապետն Այվաղեան՝ Թէոփոսիոյ մէջ Հայոց ուսումնարան բանալու համար Կայսերական բարեհաճութիւն ընդունել է, եւ Առաջնորդին վրայ առանձին համարում եւ վստահութիւն ունենալով, այն ժամանակէն յայտնեց նորա իւր միտքը՝ թէ ինքը պատրաստ է նուիրել շինուելու ուսումնարանին համար 30,000 րարծ, ցանկալով փութացուցանել անով Հայոց ազգին կրթութեանը համար մտածուած գործողութիւնը: Բայց յետոյ հաշուելով որ այն

դումարը ուսումնարանին երկու հազար հինգ հարիւր ր. արծաթէն աւելի արգելեք չբերեք, մինչդեռ միայն այնպիսի տան մը վարձու համար՝ յորում 150 կամ 200 աշակերտ լինին՝ հարկաւոր է գոնէ 4000 ր. արծ.։ որոշեց որ իրեն նուիրած 50,000 բուպլին ի գործ դնէ ուսումնարանիս շինուածը կանգնելու։ Թէպէտ եւ շինուածքին համար որոշուած մեծութեանը նայելով՝ Խալիպեան իշխանաւորը այն ժամանակէն հասկըցաւ որ այն շինութիւնը երեք անգամ աւելի ծախքի կարօտ պիտի լինի քան թէ նուիրած դումարը, բայց նա ուրախութեամբ նուիրեց նաեւ այն նոր նուէրը՝ իւր անունովը կառուցանելի Ուսումնարանին. եւ այժմ անոր ապագայ վիճակին ու ծաղկելուն հոգը իւր բոլոր մընացեալ կենացը միակ հոգն ու զբաղանքն բրած է։

«Այսու ամենայնիւ հանդերձ՝ Գերապետի Դարբիէլ Վարդապետին Այվաղեանց այլ եւս մեծամեծ աշխատանքներ կմային. շատ եւ զանազան արգելքներ կային՝ որոց պէտք էր յաղթել՝ ուսումնարանը ձեւակերպելու համար։ Հարկ էր կարգի դնել անոր թէ ուսումնական եւ թէ անտեսական մասը, եւ այս դիւրին բան չէր Թէոդոսիոյ պէս փոքր քաղաքի մէջ։ Հարկ էր ասոր համար պատերազմել ընդդէմ՝ երեւելի եւ աներեւոյթ արգելքներու։ Քանի քանի անգամ նիւթական եւ բարոյական արգելքներ ելան այնպիսի տեղերէ ուսկից ամենեւին չէր կարծուէր, եւ նորա գործունէութիւնը խափանել ջանացին։

«Ոչ որ կարող է ուրանալ ուսման եւ կրթութեան մեծ բարեգործութիւն լինելը որ եւ իցէ ազգի համար. ազգը կճանաչէ այս ճշմարտութիւնը, եւ ազգին աշխուստիս եւ ընտրելաւորին մասը միշտ անոնց կողմն է որ ազգին լուսաւորութիւն կուտան։ Կխոստովանին նոքա որ զմարդիկ աւելի լաւ՝ աւելի երջանիկ ընելու ապահովագոյն ճանապարհն է՝ ուսում եւ կրթութիւն տալ նոցա. ուստի

ամէնքը իրենց ուսման լոյսը տուողներուն, իրենց կենացը վրայ լոյս ծագողներուն ետեւէն կերթան։ Բայց մտաց լուսաւորութիւնը բնական լուսոյ կնամնի, կասէ Տաքմպէռ. «Իմասոյ տեսնուած ասենը կկուրացընէ ու կլինասէ»։ Ազգին մէջ ամէն ժամանակ կգտնուին ուսման եւ լուսաւորութեան թըշնամիք, որ իրենց մոլորական կարծիքներէն եւ ցած կրքերէն գրգեալ՝ տգէտ կմնան, ուստի եւ չարք են. նոքա միշտ պատրաստ են ճանապարհի վրայ կենալու, հալածելու, պարսաւելու, տգէտ ամբոխին մէջ տուելու թիւն գրգռելու զիրենք լուսաւորողներուն դէմ։ Այս անհրաժեշտ բան է, եւ ո՞վ որ սիւսքը դրած է աշխատել յօգուտ բազմութեան աղջի, եւ բարիք գործել, նա ի վաղուց պէտք է պատրաստ լինի մարանչելու ընդդէմ տգիտական կրից եւ ընդդէմ չարութեան մարդկան։

«Մեր գործն ալ, որ է Խալիպեան ուսումնարանին կանգնումը, առանց անոր չեղաւ. կարելի չեղաւ որ չգրգռէինք փոքրոգի եւ հակառակասէր մարդկանց կիրքերը, նախապաշարմունքները, եւ այլն։ Բայց Սատուծոյ օգնականութեամբ մեր գործը կրցաւ յաղթել ամենայն խափանիչ արգելքներու։ Ուսումնարանին բացուելուն երկրորդ տարին աշակերտաց թիւը հասաւ մինչեւ 150, իսկ այժմ մինչեւ 155 կհասնի։

«Ուսումնարանիս բացուած ժամանակը կարելի եղաւ հաստատել միայն երկու դասարան, առաջին եւ երկրորդ, եւ միայն ի վերջ տարւոյն նաեւ երրորդը։ (Ուսումնարանիս կանոններուն համեմատ՝ բոլոր ուսման ընթացքը կրամնուի վեց դասարան՝ բաց ինասպիլթարանէն)։ Յետոյ 1860 եւ 1861 տարիներուն մէջ բացուեցան չորրորդ եւ հինգերորդ դասարանները. իսկ այս տարուան հարցաքննութենէն յետքը բացուեցաւ նաեւ վերջինը, որ է վեցերորդը. այնպէս որ ուսումնարանը փոխադրուեցաւ իւր այս նոր բնակարանը՝ իւր ամբողջ ձեւակերպութեանը մէջ։

« Խալիպեան Ուսումնարանիս մէջ բռնուած դատախօսութեան կերպը եւ կառավարութեան ուղղութիւնը հաստատուած է Կայսերական բարեհաճութեամբ սահմանադրեալ կանոններուն, եւ Հայաստանեայց Լուսաւորչական եկեղեցւոյ հաւատքին եւ Վարդապետութեանը վրայ: Ուսումնարանին անմիջական Վերատեսուչն ու Տնօրէնը Գերապատիւ Գաբրիէլ Վարդապետն է, եւ նորա ձեռքն է բոլորովին ուսուցիչ դնելը, գրոց ընտրութիւնը եւ դասատուութեանց եղանակն որոշելը: Ուսումնարանին ոճը դասատուութեան կողմանէ գործնականն է, մանաւանդ լեզուագիտութեան դասերուն մէջ: Անցեալ տարւոյ սկիզբէն երկու բարձր դասարանաց մէջ սկսաւ ընագիտութեան դասախօսութիւնը ռուսերէն, եւ ընական պատմութիւնն ու հաշուետումարը գաղղիարէն. իսկ այս տարուանս մէջ կսկսի վեցերորդ դասարանին մէջ Ռուսաց օրէնսգիտութիւնը, աւելի ուշագործութիւն ընելով վաճառականութեան օրինաց:

« Այս է ահա կարճ խօսքով Խալիպեան Ուսումնարանին մինչեւ ցայժմ ցուցընել կրցած

ընդհանուր արգասիքը, զոր մեք այժմ՝ ձեր դատաստանին առջեւ կգնեմք: Իհարկէ դեռ ամէն բան եղած չէ: Այս մեծ եւ օգտակար գործոյն հարկաւոր եղած ամէն կարգաւորութիւնն ու հաստատութիւնը տալու համար՝ այլ եւս շատ աշխատանք ու Զանացողութիւն հարկաւոր է, եւ շատ բարոյական եւ նիւթական միջոցներ: Բայց գործոյն բարի սկզբնաւորութիւնն ու հաստատ հիմունքը արդէն դրուած են, եւ այժմէն կերաշխաւորեն մեզ անոր ապագայ կանոնաւոր ընթացքը:

« Մեք յոյս ունիմք որ Աստուծոյ օգնականութեամբ, մեր անչափ աշխատասիրութեամբն ու Զանքովը, եւ առատաձեռն բարերարին հոգացողութեամբը եւ խնամատարութեամբը, յոյս ունիմք՝ կըսեմ, որ Խալիպեան Ուսումնարանը պիտի բարձրանայ հասնի ուրիշ շատ երեւելի եւ օգտակար Ուսումնարանաց աստիճանին, եւ մեծ ու գոյացական օգուտ բերէ ազգին Հայոց, եւ մեր Տէրութեան՝ այսինքն Ռուսիոյ, պատրաստէ շատ մը լուսաւորեալ եւ հաւատարիմ հպատակներ:

Թարգմ. ՍՏ. ՍՈՒՐԵՆԵԱՆԵ.

Ե Ր Ա Խ Տ Ա Գ Ի Տ Ո Ի Թ Ի Ի Ն

Թըփիկն անգամ անհոգի՝

Ջուրց վրտակին անպղտոր

Յորմէ սիրով ուռգի

Չեկաց երբէք ապաշնորհ:

Նովիմք գորով սաղարթուն՝

Տայ զփոխարէն գեղանի,

Կացեալ խառ պարեւուն

Բարերարին հովանի:

